

Київський університет імені Бориса Грінченка

ISSN 2524-0749 (Print)
ISSN 2524-0757 (Online)
DOI: 10.28925/2524-0757
DOI: 10.28925/2524-0757.2018.2

Київські історичні студії

Kyiv Historical Studies

Науковий журнал № 2 (7), 2018

Засновник:

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Рік заснування — 2015

Журнал підтримує політику відкритого доступу

Свідectво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 21908-11808Р (Серія «Історія»),
видає Міністерством юстиції України 23.02.2016 р.

Рекомендовано до друку Вченою радою
Київського університету імені Бориса Грінченка
(протокол № 10 від 29.11.2018 р.)

Затверджено наказом
Міністерства освіти і науки України № 374 від 13.03.2017 р.
як фахове видання з історичних наук

У журналі публікуються розвідки, присвячені актуальним проблемам історії, історіографії та джерелознавства, теорії та методології історичної науки, а також рецензії на фахові публікації; перевага надається дослідженням з історичної урбаністики, насамперед з історії Києва

Журнал індексується
в міжнародних бібліографічних базах Index Copernicus,
Google Scholar, Ulrich's Periodicals Directory

E-mail:
<http://istorstudio.kubg.edu.ua/index.php/journal/index>

Київські історичні студії

Наукове видання

№ 2 (7) 2018

Липень–грудень

Головний редактор:

Щербак Віталій Олексійович,
д-р іст. наук, професор (Україна).

Заступники головного редактора:

Михайловський Віталій Миколайович,
д-р іст. наук, доцент (Україна);
Салата Оксана Олексіївна,
д-р іст. наук, професор (Україна).

Відповідальний секретар:

Будзар Марина Михайлівна,
канд. іст. наук, доцент (Україна).

Редакційна колегія:

Марочко Василь Іванович,
д-р іст. наук, професор (Україна);
Срібняк Ігор Володимирович,
д-р іст. наук, професор (Україна);
Надтока Геннадій Михайлович,
д-р іст. наук, професор (Україна);
Сазан Галина Василівна,
д-р іст. наук, професор (Україна);
Тарнавський Ігор Станіславович,
д-р іст. наук, доцент (Україна);
Троян Сергій Станіславович,
д-р іст. наук, професор (Україна);
Бонь Олександр Іванович,
канд. іст. наук, доцент (Україна);
Гуменюх Олена Анатоліївна,
канд. іст. наук, доцент (Україна);
Іванюх Олег Леонідович,
канд. іст. наук, доцент (Україна);
Ковальов Євген Аркадійович,
канд. іст. наук, доцент (Україна).

Іноземні члени редакційної колегії:

Голубев Валентин Федорович,
д-р іст. наук, професор (Республіка Білорусь);
Нагельський Мирослав,
д-р габлітований, професор (Республіка Польща);
Смолуха Янош,
д-р габлітований, професор (Республіка Польща).

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ	6
<i>Казаков Г.</i> Латинська Америка як регіон зіткнення інтересів США та Німеччини у роки Першої світової війни	6
<i>Саган Г., Семеха Г.</i> Утвердження гендерних принципів в освіті Японії на початку ХХ ст.	15
<i>Гула О.</i> Діяльність Валерії О'Коннор-Вілінської в еміграції (1918–1930 рр.)	19
<i>Потіха З.</i> Зв'язки вітчизняної діаспори в Канаді з Україною (1991–2014 рр.).....	24
ІСТОРІЯ УКРАЇНИ	29
<i>П'яшкова Є.</i> Урядницька кар'єра братів Ходецьких на Руських землях Корони Польської у другій половині ХV — першій третині ХVІ століття.	29
<i>Зотова Т.</i> Конституції Варшавського сейму 1581 року як джерело до історії функціонування парламентаризму на українських землях	36
<i>Щербак В.</i> Вагомий поступ у формуванні протурецької політики гетьмана Петра Дорошенка	42
<i>Рудницька Л.</i> Створення скляного заводу на базі села Рокитне Овруцького повіту Волинської губернії.....	47
<i>Клименко Н.</i> Політична діяльність Анастасії Грінченко: між Конотопом, Петербургом та Києвом.	54
<i>Гула В.</i> Бунд і використання тероризму в політичній боротьбі (1897–1907)	60
<i>Kutsyk R.</i> Informational Substantiation of Western Ukrainian Lands Conquest by the Russian Empire in 1914.....	65
<i>Пижик А., Слюсаренко Ю.</i> Проект Конституції УНР 1917 р.: передумови появи, зміст, сучасні оцінки	73
СОЦІОКУЛЬТУРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ	81
<i>Іванюк О.</i> Музеефікація військової історичної спадщини в Наддніпрянській Україні та Криму в ХІХ — на початку ХХ ст.	81
<i>Кузьменко Ю., Корнас О.</i> Канони зовнішнього вигляду та організація дозвілля вчителів провінційних міст і сіл УРСР у 1945–1980-х роках.	89
ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО	94
<i>Гедьо А.</i> Правовий статус та розвиток господарства греків Північного Надазов'я (1779–1875 рр.): аналіз матеріалів діловодства	94
<i>Шологон Л.</i> Особливості актуалізації джерел особового походження з історії національно-культурного руху українців Галичини (1848–1914)	104
<i>Шановал А.</i> Наукова співпраця І.Я. Франка та В.М. Перетца (за епістолярними джерелами).....	111
<i>Мицик Ю., Тарасенко І.</i> З листів Івана Боберського до Остапа Грицяя	118
<i>Бонь О.</i> Протоколи допитів з архівно-слідчих справ українських гуманітаріїв 1920–1930-х рр.: аналіз та інтерпретація	124
ДИСКУСІЙНИЙ МАЙДАНЧИК	130
<i>Гирич І.</i> Чи потрібна в Києві подальша деколонізація та дерусифікація міського інтелектуального простору?.....	130
РЕЦЕНЗІЇ ТА ПРИМІТКИ	140
<i>Ковальов Є., Касьянов Г.</i> Past Continuous: історична політика 1980-х–2000-х. Україна та сусіди. — К.: Laugus, Антропос-Логос-Фільм, 2018. — 420 с.	140
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	143

Нінель Клименко

ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ АНАСТАСІЇ ГРІНЧЕНКО: МІЖ КОНОТОПОМ, ПЕТЕРБУРГОМ ТА КИЄВОМ

У статті висвітлено політичну діяльність доньки українського письменника Бориса Грінченка Анастасії на Полтавщині (червень 1906 — травень 1907 рр.), у Гадячі, Конотопі та імперській столиці Петербурзі. З'ясовано, що в період виборів до II Державної думи вона вела агітацію за соціал-демократичний союз «Спілка» в середовищі широких мас, намагаючись сформувати класову самосвідомість пролетаріату.

Ключові слова: «Спілка», РСДРП, агітація, нелегальна література, Бестужевські курси.

Анастасія Грінченко (1884–1908), єдина донька Бориса та Марії Грінченків, залишила помітну спадщину в громадсько-політичному житті України. Однак її постать є маловивченою. Тому логічно видається спроба висвітлити політичну діяльність Анастасії Грінченко через аналіз епістолярної спадщини за червень 1906 — травень 1907 р. та простежити становлення молоді особистості з власним баченням майбутнього своєї батьківщини.

Окремих аспектів виховання, фрагментів життя та діяльності Анастасії Грінченко торкалися у своїх роботах ще сучасники Б. Грінченка, які досліджували його життя і творчість: С. Єфремов, М. Плевако, І. Липа, Є. Чикаленко, Праці О. Гермайзе і В. Головченка, присвячені становленню партійної системи Російської імперії, дають уявлення про політичне тло діяльності Насті Грінченко. Деякі сторінки її життя висвітлені сучасними науковцями: А. Мовчун, Л. Сахно, Л. Смоляр та ін. Однак період з червня 1906 до травня 1907 р. залишався поза увагою дослідників.

Метою статті є висвітлення окремих біографічних фактів з життя Насті Грінченко, пов'язаних з її політичною діяльністю в Гадячі, Конотопі, Петербурзі та Києві.

Після звільнення із Лук'янівської в'язниці навесні 1906 р. Анастасія Грінченко відразу стала до партійної роботи в соціал-демократичному союзі «Спілка», агітуючи за масовий перехід її членів у лави РСДРП. Водночас вона продовжує допомагати однопартійцям, які потрапили у скрутне становище (одяг, документи, квартира, їжа тощо). Підлікувавшись, Настя їде до Полтави, Гадяча, Конотопа, Петербурга, а пізніше — знов до Конотопа. В Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського збереглася низка листів того часу, що проливає світло на її політичну діяльність.

З початку червня 1906 р. Анастасія працює у Полтаві, лише та серпень — у Гадячі.

Незважаючи на літні місяці, дівчина хворіла й була деякий час прикута до ліжка. Давалися ознаки наслідки ув'язнення та виснажлива робота, до якої Настя ставилася з великою відповідальністю. У вересні вона вирушає до Конотопа. Оселяється біля вокзалу серед залізничних робітників. «Вчора приїхала в Конотоп. Живу з однією дівчиною жидівкою. Пишіть неодмінно, бо живу на станції, а не в городі», — повідомляє донька батькам¹. І це не випадково, адже основною метою її роботи була пропаганда серед залізничників. Саме вони під час страйків восени 1905 р. продемонстрували спроможність до згуртування у відстоюванні своїх економічних і соціальних інтересів. І як влучно зазначив Д. Кудінов, «відіграли вагому роль у протидії царському режиму, паралізуючи рух залізницею карних військ і прямо включаючись у боротьбу проти самодержавства»².

Слід звернути увагу на стриманість та невибагливість дівчини, зважаючи на її побут, який був дуже демократичний. «Тут я маю безплатну квартиру. Живемо ми з однією товаришкою скромно, самі собі обід варимо, витрат на життя мені доведеться дуже небагато, ось тому і сиджу в Конотопі»³.

З листів відомо, що Настю призначили відповідальною за цілий відділ роботи, і це не випадково, адже після реваншу самодержавства відчувався відчутний брак кадрів. А працювати треба було серед великої кількості робітників (4 тисячі) і, як наголошувала Настя, необхідно було «гори перевернути». Донька зазначала, що робота вимагає серйозної особистої підготовки та затрати великих моральних і фізичних сил.

¹ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (далі — ІР НБУВ). Ф. III. Од. зб. 36552. Арк. 2.

² Кудінов Д. Страйки залізничників Сумської лінії Харківсько-Миколаївської залізниці в 1905 р. Сумський історико-архівний журнал. 2011. № XII–XIII. С. 122.

³ ІР НБУВ. Ф. III. Од. зб. 36553. Арк. 1.

«... Робота дуже цікава, але й трудна. Це вже далеко не дитячі іграшки. Доводиться вчити людей, котрі настільки серйозні, розвинені і досвідчені, що за кожний непевний крок добре намінуть шию. До того ж відносяться страшенно вороже до інтелігенції і кожен ступінь на дорозі до добрих відносин доводиться брати з великою затратою енергії і страшенного напруження всіх сил, як розмовних, так і інших. Ось де я вироблю собі видержку!»⁴, — писала Настя батькам. У той же час дівчина мала велике бажання навчатися, а це вимагало часу для читання книг, якого їй так не вистачало. «Я рада, що в роботі, але читати страшенно хочеться, та вже буду в Петербурзі»⁵.

Анастасія Грінченко вирішує продовжувати партійну роботу й водночас навчатися в Петербурзі. Саме там вона мріяла отримати юридичну освіту й ближче познайомитися з російською соціал-демократією, оскільки свідомо взяла курс на зближення та спільну роботу з цією політичною силою.

Слід зазначити, що 1906 — весна 1907 рр. були найсприятливішим часом для агітаційно-пропагандистської та видавничої діяльності УСДРП на території Російської імперії. Поза Україною найбільшою була Петербурзька організація, що діяла, головним чином, серед студентської молоді. Петербурзька група видавала політико-літературно-науковий місячник «Вільна Україна». А один із засновників Революційної української партії, Л. Мацієвич, фінансував партійне видавництво «Боротьба».

Царський маніфест 1905 р. сприяв створенню у Петербурзі Українського політичного клубу, статут якого було затверджено у серпні 1906 р. Відповідно до нього ця організація мала право проводити діяльність у столиці та інших містах, засновувати свої відділи, організовувати бесіди, реферати, друкувати періодичні та неперіодичні видання. Петербурзьке життя вабило Настю, яка мріяла бути у вирії політичних подій та демократичного поступу суспільства. Там же функціонували Бестужівські курси та юридичні курси Острогорського, що відкрились у 1905 р. і були спільними для чоловіків та жінок. Знайти зарібок Настя планувала шляхом дописів у «Вільну Україну», маючи надію на допомогу Русових та Лотоцького.

Настя Грінченко в кінці вересня 1905 р. вирушає до Петербурга. Про це свідчать відмітки в паспортних даних та низка листів до рідних. По приїзді в столицю вона ділиться своїми враженнями від міста та водночас просить вислати документи для вступу на юридичні курси Острогорського.

Вже у перших листах Настя із захопленням описує північні пейзажі, вічнозелені вікові

ліси, які вона спостерігала дорогою до Москви та Петербурга. Дівчина мала надзвичайно чутливу та емоційну вдачу, вона болісно переживала всю суспільну несправедливість. Тому з листів можна зрозуміти її почуття: «...вся природа, незважаючи на свою красу, робить таке враження, неначе вся вона пригноблена якимсь важким горем». Далі вона зазначає, що «... ця північна природа ні трохи не гірша за нашу південну, а може навіть і краще, тільки в іншому дусі»⁶. Однак справжнє захоплення у Насті викликала Нева: «...Посеред города між основним містом і Василівським островом тече Нева. Це така краса... Це вже третій день я в Петербурзі і щодня, не вважаючи на собачий холод, я не можу не зупинитися на набережній, щоб надивитися на неї». Однак Нева у Насті, як у постичної натури, викликала й інші почуття: «...Повна життя і сили річка здавлена гранітними мертвими берегами — і коли дивишся, як її хвилі безсило б'ються, то почуваш на фізичний біль. Ці береги роблять її якоюсь мертвою»⁷.

Анастасія Грінченко ходить на всі вільні лекції при Бестужевських курсах й із захопленням повідомляє батькам: «...Ох, якби ви знали, які тут цікаві лекції. Оце в неділю їду на знаменитого Маслова, що читає свою аграрну програму. В вищих школах поки все добре, — щодня публічні лекції. Все більше і більше починає мені подобатися петербурзьке життя — цікаве»⁸.

Особливий інтерес викликають у Насті й курси Острогорського. Саме вони могли б задовольнити її освітньо-політичні потреби. М. Острогорський був відомий як основоположник політичної соціології та партології наукового напрямку, що вивчає діяльність політичних партій і партійних систем. Відомий такими працями, як «Права жінок», «Демократія і організація політичних партій» тощо. У 1906 р. він обирався депутатом І Державної думи від партії кадетів. Нестримне бажання навчатися спонукало дівчину діяти: «Вишліть зараз же мої документи, потрібні на те, щоб мене прийняли на курси. У Вільній університет пролізти неможливо, але тут функціонують другий рік нові юридичні курси Острогорського, спільні для мужчин і жінок, думаю, туди потрапити пощастить»⁹, — писала Настя батькам. Проживала вона у Петербурзі за адресою: Васильєвський острів, 12 лінія, б. 31 в, кв. 51.

Утім, партійна робота, що потребувала значного часу, брак коштів, розмірковування над доцільністю та тривалістю навчання, змушують Настю прийняти інше рішення, яке вона повідомляє батькам: «Плата на курсах Острогорського, здається 50 крб, коли так дорого,

⁶ ІР НБУВ. Ф. III. Од. зб. 44350. Арк. 1.

⁷ ІР НБУВ. Ф. III. Од. зб. 44350. Арк. 2.

⁸ ІР НБУВ. Ф. III. Од. зб. 36531.

⁹ ІР НБУВ. Ф. III. Од. зб. 44350.

⁴ ІР НБУВ. Ф. III. Од. зб. 36551. Арк. 2.

⁵ ІР НБУВ. Ф. III. Од. зб. 36551. Арк. 2.

то я записуватися не буду — прямо буду ходити вільною слухачкою на Бестужевські на юридичний факультет, там теж діло гарно поставлено. Читає, між іншим, Тутан-Барановський. Це п'ять хвилин ходу від мене. Мабуть, так я і зроблю. Тим більше, що я все одно не можу ручитися, що я висиджу в Петербурзі стільки років, скільки потрібно, щоб скінчити курси. Не такий тепер час»¹⁰.

Однак батьки радили Насті здобути офіційну освіту, бо без неї складно знайти роботу та планувати щось на майбутнє. Марія Грінченко не раз нагадувала про співвідношення освіти і роботи, згадуючи непростий трудовий шлях батька. На що донька відповідала: «За мене не турбуйтеся, я людина молода і завжди зможу собі заробити принаймі на шматок хліба... Щодо Вашого проєкту, щоб я поступила на курси, то зараз не можу дати ніякої відповіді, питання дуже складне. Дорогі мої, за мене менше треба турбуватися. В мене єсть молодість і сила, і дорогу собі проб'ю в житті, думайте тільки про себе, бо це в даний момент важливіше»¹¹.

Якщо батьки погоджувалися із будь-яким вибором доньки, то дідусь, Дмитро Григорович, критично сприйняв рішення Насті й у жорсткій формі висловив свою позицію щодо курсів у Петербурзі. «...Милая Настя! Получили твое письмо, удивило и удивляет твое пребывание в Петербурге, какая есть такая и будешь, курсы тебе хорошего ничего не дадут, разве втянут тебя в активное освободительное движение, за что можно попасть в места отдаленные или не столь отдаленные». Дмитро Григорович не схвалює її вибір, оскільки в Києві, як він наголошує, залишилася хвора мати, якою донька зобов'язана опікуватися, а, по-друге, північний клімат може негативно вплинути на її здоров'я. Особливо турбувало дідуся те, що «...По неопытности попадешь в шайку развратных курсистов, где приветствуется свободная любовь и революционный разврат, и что для освободительного движения и успеха революции нужно всем признавать и не останавливаться даже перед развратом»¹². Такий відвертий лист був сприйнятий Настею не із захватом, про що вона писала батькам у Київ.

Попри обставини, Настя висловлювала неприховане задоволення перебуванням у Петербурзі, оскільки мала можливість бути серед активного політичного та суспільного життя, багато читати, користуватися вільно всіма книжками, навіть конфіскованими виданнями. У той же час вона робить переклади, відточує своє письменницьке перо.

У листопаді 1906 р. Настя відсилає батькам підготовлену статтю «Ідея федералізму у декабристів». Критично ставлячись до своєї творчості, вона зазначає: «...Пишучи статтю, не мала на увазі критику обох напрямків, бо це робота, яка вимагає серйозної наукової підготовки... Єдина мета, яку бачила перед собою, пишучи статтю, це — схарактеризувати відносини двох головних напрямків між декабристами до питання про федералістичний лад та до прав національності, взагалі на підставі того фактичного матеріалу який мала»¹³. Також Настя пише статтю-спогади про перебування у Лук'янівській в'язниці «Два перші дні», яку пізніше було схвально відзначено у літературному колі. Марія Грінченко цитує у своєму листі до Насті такі рядки: «...Произведение молодой писательницы «Два первых дни» произвело сильное впечатление и заставляет предполагать в молодом авторе будущий талант...». Нам уже від кількох людей довелося чути, що це оповідання хвалено, через те радимо тобі писати»¹⁴.

Настя Грінченко перебувала вже другий місяць у Петербурзі, і батьки неабияк турбувалися про її життя, оскільки повідомлення від неї були все рідшими та ставали все скупішими. На докори батьків донька відповідала: «Ви пишете, що мало знаєте про моє життя, але не має нічого цікавого про що писати. Увесь мій час іде на писання тих "творів", що вам посилаю, та на читання. Зрідка ходжу на публічні реферати, які читають всякі корифеї. Оце і все. Хочу пробуги тут якомога довше, бо багато дають реферати, книжки, які тут дуже легко всякі здобути»¹⁵.

Однак, як і всі батьки, Грінченки наполегливо радили, щоб Настя мала ґрунтовну вищу освіту, яку навіть готові були оплатити. Але донька мала на це власні погляди. У листі про необхідність отримання повної вищої освіти вона пише: «...Щодо системних знань, мамочка, то це діло природи. Я не тільки не вважаю їх непотрібними, але навпаки мені страшенно хочеться пробити їх у сфері наук соціально-економічних і юридичних, але я знаю, що не зможу сидіти над вчиттям, коли мої сили будуть корисні в іншому місці»¹⁶. Розуміючи, що освіта необхідна для її майбутнього, Настя зазначала, що не має права кілька років присвятити науці, жертвуючи суспільно-політичним. Вона вважала, що її сили, знання та енергія потрібні для того, щоб «у купі з іншими посувати життя наперед», намагалась бути причетною до радикальних змін у суспільстві, розбудовувати інше демократичне суспільство. Пояснюючи свій вибір, донька підкреслює: «...Одне слово, можуть бути всякі погляди на цю

¹⁰ ІР НЕБУВ. Ф. III. Од. зб. 36531. Арк. 2.

¹¹ ІР НЕБУВ. Ф. III. Од. зб. 36518. Арк. 1.

¹² ІР НЕБУВ. Ф. III. Од. зб. 44284. Арк. 1–2.

¹³ ІР НЕБУВ. Ф. III. Од. зб. 36545. Арк. 1.

¹⁴ ІР НЕБУВ. Ф. III. Од. зб. 44343. Арк. 4.

¹⁵ ІР НЕБУВ. Ф. III. Од. зб. 36549. Арк. 2.

¹⁶ ІР НЕБУВ. Ф. III. Од. зб. 36538. 4 арк.

справу, але я не можу собі уявити, як би я сиділа над своєю самоосвітою або над придбанням диплому, щоб мати потім кращий матеріальний стан, в той час, коли інші тратять усе, навіть життя, не для себе, забуваючи цілком про власну особу. І зараз мені тільки сором за себе, що я віддалася так своєму бажанню спочатку, забуваючи, що я ж не можу здійснити його до кращого»¹⁷.

Настя завжди перебувала в епіцентрі подій Петербурзького життя. І не тільки студентських рухів, мітингів та демонстрацій, але й різних суспільних та політичних подій. Так, вона стала свідком пограбування державних грошей. Цей епізод згодом було зображено на петербурзькій листівці. У листі Настя розповідала про цю подію так: «...Хвилини за три ходу од того місця, яке стало ареною драми, живуть двоє знайомих студентів, до яких я заскочила на хвилинку по ділу. Тільки ввійшла в хату, коли це — ррак! Вікна задзвеніли і нам здалося, що будинок хитається. Не встигли опомитися — другий раз. Щось страшне. Я вибігла на вулицю. Люди біжать, солдати теж. Кинуті 3 бомби в карету, в якій перевезено гроші. "Ловить преступников", "разошлись". Стріляли во всю. Експропріували з 68 тис. і втікли. От вам і бомба». Пізніше вона пришле листівку і напише: «Посилаю вам открытку з тим "собоїтєм", про яке я Вам розказувала. Це ж тоді і я трохи під бомбу не попала, якби проходила на дві хвилини пізніше»¹⁸.

Настя весь час жила під жандармським наглядом, тому не дивно, що навіть там, далеко від Києва, у неї був обшук. Ці події детально описані Марією Грінченко в її спогадах. Характеризуючи доньчину вдачу, вона зазначала, що Настя ніколи не бентежилася, була винахідлива і навіть у такий критичний момент (перебуваючи поруч із жандармами) змогла врятуватися від арешту, хоча всі рукописи і листи були конфісковані. Сила волі, витримка, стійкість — це ті риси, які Настя виробила в собі за непростих життєвих обставин і які стали чи не найважливішими якостями її особистості.

В кінці 1906 р. Настя Грінченко вимушена покинути Петербург, оскільки, по-перше, таки не знайшла заробітку, а по-друге, почався масований наступ самодержавства на всі політичні інституції та організації. Ширилися обшуки та арешти. У своєму листі донька повідомляла батькам: «...В Петербурзі закрито всі інституції і не відомо, коли відкриються. Рефератів немає. Всі роз'їжджаються. Мені запропонували їхати на країну, де я дуже дуже потрібна. Я вибрала Конотоп як знайоме мені місце. Пробуду місяць, півтора». Настя зазначає адресу, на яку чекає листів від батьків: «ст. Конотоп, Менделю

Хотимському, для Олі»¹⁹. Там дівчина працювала серед робітників під псевдонімом і називала себе Олею.

Біль у душі, стурбованість, тривога про майбутнє єдиної доньки простежуються в усіх листах Марії Миколаївни, особливо 1907 р. Поділяючи доньчині прагнення жити незалежно і самостійно від батьків, матір акцентує на тому, що за часів великої конкуренції без освіти заробити на життя надзвичайно складно. Марія Грінченко вкотре наголошувала Насті, що жити фізичною працею вона не зможе, бо не готова до неї, та й з розумовою, бо не має вищої освіти.

Непокоїла батьків і невизначеність доньчиних відносин з цивільним чоловіком Миколою Сахаровим (як з'ясувалося, це був його псевдонім), активним членом соціал-демократичної «Спілки», який перебував під особливим наглядом жандармерії. Їхня спільна праця у Полтаві та участь у «Лубенській самообороні»²⁰ 1905 р. стане підставою для подальших арештів обох. Вже у жовтні 1906 р. Микола Сахаров був заарештований. В особовій справі натрапляємо на такий запис: «Задержанный 6 октября 1906 г. в г. Киеве называвший себя мещанином г. Сулиничъ Николай Иванович Сахаров оказался, как выяснено перепиской, мещанином м. Коржъ Новоград Волынского уезда Киселемъ Зельманъ Овшивеым Твишоромъ, который принадлежит к числу видных членов Киевского РСДРП»²¹. Батьків турбували не тільки невизначеність стосунків доньки та Миколи, а й їхнє майбутнє. Тому Марія Грінченко стривожено писала доньці: «Якщо ти думаєш одружитися з д. С. (Миколою Сахаровим. — Н. П.), то й йому й я дуже радила б скінчити вищу школу. Знаєш, дитино, замолоду все здається так, що: "С милим счастьем в шалаше". Але як подме життєвий вітер, то холодно стає в "шалаше", захочеться не палацу, ні, а просто затишної хатки. Поміркуй, що думаєш робити. Змучились ми тяжкою твоєю долею, журимося і так уже хочеться побачити тебе на якомусь певнішому шляху»²².

У цей час «Спілка», до якої належала Настя, намагалась активно поширювати свої впливи серед сільського робітництва, керувати селянськими і робітничими страйками та вести боротьбу з Українською соціал-демократичною робітничою партією, схиляючи на свій бік колишні гуртки РУП. Повернувшись до Конотопа, Настя винаймає квартиру. «Знайшла собі хатку за 7 грн.

¹⁹ ІР НБУВ. Ф. III. Од. зб. 36524. Арк. 2.

²⁰ Клименко Н. Суспільно-політична діяльність Насті Грінченко на Полтавщині. Краєзнавство. 2015. № 3/4. С. 247–255.

²¹ Центральний державний історичний архів України, м. Київ. Ф. 274. Спр. 1784. Арк. 82.

²² ІР НБУВ. Ф. III. Од. зб. 44346. Арк. 7–8.

Як на Конотоп, то добру. Адреса ст. Конотоп, Чернігівська губ., Менделю Хотимському (бакалейная лавка) для Олі. Кінчаю листа. Роботи на сьогодні ще багато, а вже пізній вечір. Не турбуйтеся за мене, нічого мені не станеться, бо я взяла собі цілком безпечну роботу»²³. Хоча Настя і заспокоювала батьків, однак умови життя у неї були не найкращі. Квартира — дуже холодна, не вистачало грошей, а ті, які й були, йшли на партійні справи та допомоги нужденним. Настя задовольнялась мінімумом: вареною квасолею (на 2 к.) на весь день. Батьки, звичайно, допомагали їй, висилаючи продуктові посилки — чай, какао, яйця, сало, цукор тощо. Вони завжди турбувались про доньку, мріючи бачити її життя стабільним та щасливим.

У той же час Настя як член «Спілки» в умовах виборів до II Державної думи вела широку агітацію в середовищі широких мас для піднесення класової самосвідомості пролетаріату. Вона критикувала програми й тактики опозиційних та революційних партій, порівнюючи їх програмні вимоги, з'ясовуючи сутність завдань соціал-демократії. До таких виступів Настя ретельно готувалась і завжди писала конспекти. Позитивно оцінюючи свою роботу, вона пише батькам: «У мене все добре, цілком здорова. Вибори нарешті скінчилися. Проїшли від робітників всі 3 с-д (соціал-демократи. — Н. К.), від города 12 к-д (кадетів. — Н. К.) і 1 с-д (соціал-демократ. — Н. К.)»²⁴.

Слід зазначити, що по прибутті Насті до Конотопа робітники, з якими вона мала працювати, не відразу зустріли її прихильно. Вони дуже прискіпливо ставились до жінок-агітаторів. І хоча Настя мала вже неабиякий досвід, проте відчувала хвилювання, бо це був дійсно справжній народний іспит. Не менш важливим випробуванням стало й те, що робітничі збори проводили далеко, а ходити доводилося взимку. На той час Настя вже була не зовсім здорова, оскільки мала ув'язнення, непосильну, як для молодої дівчини,

працю, недосипання та недоїдання. Це все знесило її молодий організм. Проте, попри своє недобре почуття, вона все ж працювала, долаючи хворобу. Про цей період Марія Грінченко згадує так: «...Одного разу прийшла, почала говорити, аж чує, щось дивне з нею робиться: в очах темніє, люди зникають. Злякалася: оце ще лихо, ще зомлію. Це ж скандал — прийти на роботу і зомліти. Спинилась на хвилинку, води випила і таки перемогла себе — сказала все, що мала в той вечір говорити, відповіла на всі запитання. Але прийшовши додому, злягла»²⁵. Остатньою краплею стало те, що, незважаючи на температуру 39°, Настя продовжувала працювати навіть на морозі (організовувала втечу однопартійцю). Це призвело до запалення легень. Настя хворіла в дуже тяжких умовах. Додому, звісно, про те, що хвора, вона не писала — не хотіла турбувати батьків.

Трохи отямившись, 25 березня 1907 р. Настя прийшла додому в Київ. Проте й тут, незважаючи на тяжкий стан, вона продовжувала допомагати своїм товаришам по партії (організовувала підпільні квартири, паспорти, відрядження тощо). Здебільшого Настя лежала й читала потрібні їй книжки. Та у травні її здоров'я погіршилося, пішла горлом кров. Лікар приписав жорсткий режим (не вставати, не розмовляти і не хвилюватися). Однак і в такому стані вона не відмовляла в проханнях і допомагала товаришам. Лише в кінці червня Настя змогла переїхати у Святошин на лікування.

Отже, можемо зазначити, що Анастасія Грінченко як член соціал-демократичної «Спілки» завдяки своїй енергії, працездатності посіла чільне місце в боротьбі за кращу долю українців. Вона плідно працювала на Полтавщині як блискучий агітатор і пропагандист. Настя Грінченко здійснила значну теоретичну та практичну роботу, спрямовану на організацію виборчої кампанії до II Державної думи та консолідацію місцевих партійних осередків.

²⁵ Зартрия М. Спогади / Передмова, упорядкування, примітки Неживої Л.Л. Луганськ: Вид-во «Шлях», 1999. С. 94.

²³ ІР НБУВ. Ф. III. Од. зб. 36525. Арк. 2.

²⁴ ІР НБУВ. Ф. III. Од. зб. 36515. Арк. 1.

REFERENCES

1. ІР НБУВ (Inst. rukop. Nacz. bibl. Ukrainy im. V. I. Vernadskoho). Fond III, Unit 36515, 1.
2. Fond III, Unit 36518, 1, ІР НБУВ.
3. Fond III, Unit 36524, 2, ІР НБУВ.
4. Fond III, Unit 36525, 2, ІР НБУВ.
5. Fond III, Unit 36531, 1, ІР НБУВ.
6. Fond III, Unit 36537, 4, ІР НБУВ.
7. Fond III, Unit 36538, 3–4, ІР НБУВ.
8. Fond III, Unit 44343, 4, ІР НБУВ.
9. Fond III, Unit 36545, 4, ІР НБУВ.
10. Fond III, Unit 44346, 4, ІР НБУВ.
11. Fond III, Unit 36549, 2, ІР НБУВ.

12. Fond III, Unit 44350, 1, IR NBUV.
13. Fond III, Unit 36551, 2, IR NBUV.
14. Fond III, Unit 36552, 2, IR NBUV.
15. Fond III, Unit 36553, 1, IR NBUV.
16. Fond III, Unit 44284, 1–2, IR NBUV.
17. Zahirnia, M. (1999). Spogady. Luhansk: «Shliakh» [in Ukrainian].
18. Kyivske hubernske zhandarmske upravlinnia, m. Kyiv, TsDIA Ukrayiny (Centralnyi Derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv). Fond 274, Unit 1784, 82.
19. Klymenko, N. (2015). Suspilno-politychna diialnist Nasti Grinchenko na Poltavshchyni. *Kraieznavstvo*, 3/4, 247–255 [in Ukrainian].
20. Kudinov, D. (2011). Straiky zaliznychnyiv Sumskoi linii Kharkivsko-Mykolayivskoi zaliznytsi v 1905. r. *Sumskiy istoryko-arkhivnyi zhurnal*, XII-XIII, 122–128 [in Ukrainian].

Ninel Klymenko

**ANASTASIIA GRINCHENKO'S POLITICAL ACTIVITY:
BETWEEN KONOTOP, ST. PETERBURG AND KYIV**

On the basis of archival materials it is described Anastasiia Grinchenko's political activity in Poltava region (June 1906 — May 1907). Her activity in Hadiach, Konotop and St. Petersburg is discussed in the article. It is clarified, that Nastia Grinchenko, under the conditions of the second State Duma elections, widespreads agitation among the general masses of the "Union", class consciousness of the proletariat by criticizing the programs and tactics of the opposition parties. It is revealed Nastia Grinchenko's view on future social structure and the ways of its achievement that were formed in the context of the study and distribution of illegal Marxist literature, campaigning and debate among workers in Hadiach and Konotop. On the basis of correspondence with parents, her difficult choice between the desire to study in St. Petersburg and political activity is highlighted. It is underlined her choice was implemented in dangerous and exhausting work among rural and railway workers in order to change their consciousness and social order. Such choice required cooperation with the RSDWP to overcome the common enemy — autocracy. Imprisonment, unbearable, as for a young girl, labour, sleep deprivation, malnutrition, asceticism, exhausted the young organism and led to a serious illness. It is found out that, besides Anastasiia Grinchenko, a member of the "Union", Mykola Sakharov, also actively worked in this period. Their interrelations and mutual influence are determined.

Key words: "Union", RSDWP, agitation, illegal literature, Bestuzhevski courses.

Дата надходження статті до редакції: 29.10.2018.